ЗМІСТ

Стара пісня
"Ах, коб я був музикантом..."
"Знов рік минув. Знов крок один вперед..."
"В самоті, гризоті..."
"Ей, думи золотії..."
Шевченко і поклонники
"Ти знов оживаєш, надіє!.."
"Мчиться блискуча карета..."
Не бійтеся тюрми! (Сонет)
Сучасна пісня
"Не все іще було, що може бути..."
Смерть убійці
"Осінній вітре, що могучим стоном..."
"Як двоє люблять, а ждуть..."
Смертельно ранений
"Не схиляй своє личко прекрасне..."
Я забув
Осторога
Апострофа
Перспектива
Звірячий парламент (Уривок політичної байки)
Не без але
Перша вчителька
Підгір'я взимі
"У темну ніч я містом тихо брив..."
Моїй дружині
"Неясна для вас ця легенда..."
"Ні, вдуріти доведеться..."
Привид
Три долі
Моїй не моїй
Мійові елегії

В альбом п[а]ні О.М.
"Ходить туга по голій горі..."
Сійте більш
Патріот
Зоні Юзичинській
Чому не смієшся ніколи?...
Отсей маленький інструмент...
Так, ти одна моя правдивая любов...
Хоч ти не будеш цвіткою цвісти...
EX NIHILO

СТАРА ПІСНЯ

У хвилю задуми стає перед мною
Те сковане людське нужденне життє,
Стає могилов темною живою
І важким стогнанням серце моє рве.

І холод смертельного болю й розпуки
Стиска моє серце, затемнює світ;
Безсильні, безрідні опадують руки,
Життя зав'ядає, мов в студені цвіт.

Усюди, усюди, де око лиш гляне,
Де звернеться вухо, все чути одну
Відвічную пісню: ой життя погане!
А як би направить, ніяк не збагну!

Учені говорять: "Давно ми се знаєм
І знаємо навіть причини біди,
Ба навіть віддавна працюєм, стараєм,
Щоби кінець лиху зробити! Зажди!

Невдовзі побачиш сам чорне на білім,
Облічене цифрами все до цяти, —
Будущого пітьму ми світлом розвієм,
Всім буде вигідно та весело йти!"

А прості говорять, — ні, прості нічого
Не кажуть, мов мови немає у них, —
Лиш стогонів много і сліз гірких много,
Зневір[и] та смертей і болів страшних.

Вони навіть, бідні, ніколи не взнають
Про вас, щирі душі, що стелите путь
Новим поколінням, — стогнучи вмирають,
До царства будущого, знать, не ввійдуть!

Хоч радують душу знання та науки,
Та тяжко ж то бачить голодне дитя,
Чуть сотень стогнання і тисячів муки
Та пісню відвічну про горе життя.
Написано д[ня] 19 цвітня 1878, досі не друковано.

АХ, КОБ Я БУВ МУЗИКАНТОМ...

Ах, коб я був музикантом
І тоном рядити умів,
То я б твої сльози перлові
На музику всі перевів.

Слова твої, серце кохане,
То був би сумний полонез,
А тьохкання серця — шнельполька,
Що бурею тактів іллєсь.

А погляд очей твоїх ясних,
То був би кадриль чарівний,
Твої ж поцілуї гарячі,
То вальцер безумно-шумний!

Та що ж, я не музик, не вмію
Творити чудних образів,
Лиш знаю, що ми цілувались
Серед ялицевих корчів.
1880

ЗНОВ РІК МИНУВ. ЗНОВ КРОК ОДИН ВПЕРЕД...

Знов рік минув. Знов крок один вперед
ступило всім нам дорогеє діло,
і хоть збільшився людовладців гнет,
ми дальший крок підем робити сміло,
і як гора не спинить вихру лет,
не спинить тьма, щоб світло не зоріло,
так гніт, надсилля ані самоволи
бойців за волю не зжене із поля.

Знов рік минув! При вході в рік новий
погляньмо взад, на те, що ми пробули,
згадаймо, браття, кождий крок кривий,
всі помилки, що важко промайнули,
і кождий вдар нещастя громовий,
і сли з нещасть пробутих ми здобули
на дальшу путь собі живу науку,
то в них найдем будущих вдач поруку.

Злічім і кождий луч нового світла,
що прояснив наш розум в рік отсей!
І кожда в нім хвилина, що огріта

сердечною любвою до людей,
і кожде слово братнього завіта,
і чесне діло, й ясний взгляд очей —
се скарб живий! Щаслив, хто в жизні пути
багато сього скарбу вспів здобути!

Злічім, брати, і тих борців за волю,
що сей рік в бою правім полягли,
вшануймо пам'ять їх святов сльозою
і на политій кров'ю їх земли
за їх слідом, за провіднов звіздою
ідім туди, куди вони ішли;
хоть прийшлий рік і нам такую ж долю
зготовить, сміло йдім в війні за волю!

В САМОТІ, ГРИЗОТІ...

В самоті, гризоті
Давні сни золоті
Розійшлись, розплились,
Наче дим по лугах,
І вже ти, як колись,
Не являєшся в снах!

І не раз в сумний час
Гадка чорна летить:
Що невже ж ти нараз
Перестала любить?

І не раз ми ся снить,
Що горов надо мнов
Сяє місяць блідий,
Пахне свіжов травов,

Ліс шумить молодий,
Вдалі потік журчить,
А довкола хрести,
Другий ліс кам'яний.

І здаєсь ми, що ти
Тихо-тихо лежиш
Під хрестом, під травов,
І на місяць глядиш.
Але ні, гляну знов —
І твоє й не твоє
Те могильне лице!..

Ні, не ти се лежиш
Під хрестом, під травов!..
Ні, і не за тобов
Я тут плакать прийшов!
Се лежить тут моя
Затолоченая,
Схоронена любов!

ЕЙ, ДУМИ ЗОЛОТІЇ...

Ей, думи золотії,
Насіння чисте,
Коли ваш плід доспіє
І воля блисне?..

Глядіть, брати, довкола:
Весна йде з неба!
Не справлено ще поля,
Як того треба;

Не вкинено ще всюди
В ріллю насіння,
А се ще праця й труди
На покоління!

Хто сіє, той не зараз
Збирає плоди,
І овоч рве не зараз,
Хто сад городить;

А той, хто кров'ю власнов
Зливає ниву
І сіє в ню завчасно
Думку правдиву,

Чи може він жадати
Такого дива,
Щоб завтра вже збирати
По сівбі жнива?..
4/IV

ШЕВЧЕНКО І ПОКЛОННИКИ

Апостол правди і науки,
Котрого ждав ти день по дню,
Прийшов, простяг потужні руки, —
І легіон ім'я йому.

Но ті, що змаленьку кормились
Дум твоїх скорбних молоком,
Що всьому світові хвалились
Тобою, с в о ї м співаком,

Ті, як нового гостя вздріли,
Позатикали вуха всі,
А то й в поліцію побігли,
Низькопоклонники твої.
5/IV

ТИ ЗНОВ ОЖИВАЄШ, НАДІЄ!

Ти знов оживаєш, надіє!
Світліє душа, молодіє…
І серце живіше б'є в груди…
О серце! О воле! О люди!

До мої тюрми пораненько
Застукала воля легенько:
"Встань, сину, вже день далі буде!.."
О воле! О серце! О люде!

О воленько-мати, єдина,
Завчасно збудила ти сина, —
Тягяр ще лежить ми на груди…
О серце! О воле! О люди!

Тягар той ми віддих спирає,
А руки ланцюг ми тримає, —
Тягар се людської осуди…
О воле! О серце! О люди!

Но воля лиш шепнула слово,
І я підіймаюсь наново, —
Проч пута й тяжкі пересуди!
О воле! О серце! О люди!
12/VI. Стрий

МЧИТЬСЯ БЛИСКУЧА КАРЕТА...

Мчиться блискуча карета,
Гордо в ній дуєсь багач,
Гуркотом своїм колеса
Людський заглушують плач.

Плач, що ріков безконечнов
Ллється колесам услід,
Плач, що випалює довгі
Борозди в лицях сиріт.

Руку простяг до карети
Старець-каліка хромий...
"Пане, товариш твій давній
Просить о даток малий!

Тямиш, у бою кривавім
Поруч ішли ми оба...
Спис, що влучав в твоє серце,
В мойому тілі застряг!.."

"Проч, ти, влізливая жабо!" —
Крикнув му згорда візник,
Свиснув батіг... но зглушив тук карети
Болісний бідного крик.

Тільки лице наболіле,
Уст помарнілих складки,
Тільки посивілий волос,
Жили сухої руки.

Голосу дрож хоровита,
Наче тернина, в той миг

В серце встрягли багачеві, —
Він не забуде о них!

Серед гульні і утіхи
Месником тихим, грізним,
Серця пекучов грижею
Стануть вони перед ним.

В любих родини обняттях
Враз він побачить на миг
Змінені лиця кохані
І — клеймо болю на них.

Під час багатої учти
Погляд старечий, німий
Хвилями в серце заколе,
Острий, мов ніж ледяний.

В сні він часом му з'явиться,
Старець обдертий, хромий:
"Пане, товариш твій давній
Просить о даток малий".

А коли в ложах пухових
Скону почнесь боротьба, —
В хвилі послідній стрінуться
Давні товариші вба.

Ще раз уздрить ті уста він,
Очі ті зсохлі, без сліз, —
Но не заглушить вже стону
Грохіт каретних коліс.
23/I 1880

НЕ БІЙТЕСЯ ТЮРМИ!

(Сонет)

Не бійтеся тюрми, о други молодії!
Не бійтеся тих пут, що на короткий час
Обкручують, немов холодні чорні змії,
Безсильне тіло! Що значить се все для нас?

Бажається панам пограться трохи з нами,
Бо бачать, що в тюрмі зовсім ми в їх руках,
Ну і обвішають старими бренькачками,
Щоб знати, як було в середніх ще віках.

Ніщо для нас тюрма. Ми інші тюрми знаєм,
Тверді, безвихідні, уперті та живі,
І проти них, брати, борню ми підіймаєм!

А в тій слабій, дурній, хоч кам'яній, тюрмі
Ми бачим тільки страх панів і понімаєм,
Що панство їх крухе, як мури ті німі.
Написано 1880 р., досі не друковано.

СУЧАСНА ПІСНЯ

Вона не забавка дитинна,
Вона не мрія золота,
Вона не ніжная, невинна
І несвідуща красота.

Вона не пестощі любови,
Не вітру шум, не шепіт хвиль.
Вона тверде, рішуче слово,
Вна оклик духу голосний.

Вна дзвін той, що народ скликає
В добі нещасть до дружних діл,
Потужна пісня бойовая,
Защита серед граду стріл.

Вона огнистая лучина,
Що жару в серця долива,
В машині поступу пружина,
Непоборима і жива.

Не в сріблі, злоті, оксамиті
Вона зближається до вас, —
Вона робітниця і в світі
Свою роботу зробить раз.

Вна в серці криє біль пекучий,
Но вна не вмерла ще проте,
Вона жива, як люд робучий,
В котрім все людськості життє.

Вона горда і перед силов
Ніколи не зігне чола.
Вна дуб потужний над могилов,
Посеред хвиль бурних скала.

Вна ясним оком заглядала
У грудь відвічних поколінь,
Століть громада пролітала
Поперед нею, наче тінь.

Вна горя людського страшного
Нори гляділа з давніх літ,
Вона боліла, мліла много,
Заким на ясний вийшла світ.

Тож не цурайтесь видом бідним,
Нескладним гомоном її,
А серцем щирим і свобідним
Прийміть і полюбіть її.

Тож не цурайтеся, що стони
Часом крізь пісню ся прорвуть;
Се ж серць терплячих міліони
В тій пісні дружним боєм б'ють.

Прислухайтесь до того бою,
До зітхань горя в чорній тьмі,
Пригляньтесь до життя з любвою, —
А ви полюбите й її.
Написано 1880 р., досі не друковано

НЕ ВСЕ ІЩЕ БУЛО, ЩО МОЖЕ БУТИ...

Не все іще було, що може бути.
Не все, що мож розумного гадать,
було вже гадано. По тій же пути
не все історії колеса мчать.

Та тільки що розумного творилось,
розумного гадалось до сих днів, —
найменш у мозках одиниць зродилось,
найбільш народ зробив і виповів.

СМЕРТЬ УБІЙЦІ

Вмирав мужик. Ну, що за диво?
Таж тисячі їх мруть щодня,
спокійно мруть, від смерті ждучи,
чого не мали від життя.

І сей так умирав. Сусіди
зійшлися, гуторять, дітий,
уже дорослих, розважають, —
аж з ліжка обізвавсь старий:

"Хтів сповідатись я попові,
та передумав; що вже крить?
Один гріх в мене на сумлінні,
та з нього піп не розгрішить.

Громадський гріх се, тож прилюдно
його сповімся, — ви судіть
і, як вам каже совість ваша,
виніть мя або розгрішіть.

І ви, мої кохані діти,
сю сповідь слухайте, щоб знать,
чию хороните ви пам'ять,
чим батька свойого назвать.

Ви — діти вбійці! Не жахайтесь!
Ось близько сорок літ уже
я гріх той ношу на сумлінні,
а він сумління не пече.

Так, дорогі мої сусіди, —
я людську жизнь на душу взяв!
Чи бог простив мя, чи по смерті
віддасть, що ту ми не віддав?..

Бо всяке вбійство, кажуть люди,
бог тяжко-тяжко відплатить...
Я суду божого не знаю,
но серце в мене не дрижить.

Вже тому сорок літ без мала, —
то ще за панщини було, —
під панською руков дрижало,
стогнало стоном все село.

А пан наш був, мов звір той, лютий, —
лиш чоловіком дарма звався;
він крові нашої всисався,
а горем нашим потішавсь.

Бувало, вечором з роботи
прийдем, під ґанком станем в ряд, —
виходить пан карати "виних",
а всі вже наперед дрижать.

Хто винен, в'язано до стовпа,
а нам всім в очі му плювать, —
а хто не плюнув, тому цюри
як стій вліпили двадцять п'ять.

Хто на роботу запізнився,
той голий в будяки лягав;
хто з отаманом посварився,
той глини повен рот дістав.

Дівчат з села для свої втіхи
він глину заставляв місить
і тішивсь, як по пояс в глині
весь день ся мусили крутить.

Що катував, що збиткувався,
останні цомоги з нас ссав,
що працев нашов наїдався, —
народ терпів все і мовчав.

І я терпів не раз і гнувся,
но мій терпець вкінці пропав:
ну, мою милу — вашу матір —
до себе пан в покої взяв!

Та й ще, — шептали стиха люди, —
мене в рекрути хоче дать…
Я чув, що лихо не минеться,
і я рішився — хвилі ждать.

Сейчас на другий день погнали
нас, може, двадцять парубків,
у панський сад, — бач, захотів пан
в саду кручених хідників.

Розставив нас тивон, відмірив,
що кождий мав за день скопать…
Мене в такий дав закамарок,
що вкруг нікого не видать.

Направо гліг розлогий, груші,
іззаду возівні стіна,
край неї хвірточка маленька…
Ну, став я. Холод, тишина,

крізь листя сонечко меркоче,
мов злоті шнури в густині…
Я став, — так якось важко, сумно
в душі зробилося мені…

Рискаль з рук випав. Я подував:
"Бог вість, чи довго ще на сей
хороший світ буду глядіти?"
І сльози бризнули з очей.

Аж гілка хрусь! Я обзираюсь —
передо мною пан стоїть,
цілий почервонів зо злості,
в руці шнур зложений держить.

"Га, — крикнув, — шельмо, так ти робиш!"
На мене шнуром замахнувсь, —
і в мні мов блисло: все ми одно!
Я скочив, наче вуж звинувсь,

з руки му вирвав шнур, в тій хвилі
заверг на шию, зашморгнув
і, пок ще пан скричати здужав,
на конар груші відтягнув.

Затріпавсь пан — коротку хвилю…
Я в другий кут — хоть весь дрижав —
став, так коплю, так працюю…
Ну, дав біг, я спокійний став.

Гляджу: тиша, нема нікого,
пан висить… От тоді я в крик:
"Рятуйте! Гвалту! Пан повісивсь!"
На крик летить тивон, візник,

летять робітники і слуги…
Круг груші стали і глядять,
мов остовпілі, — не рятують,
не відтинають, а мовчать.

А далі слуги всі розбіглись
на всі боки: хто дещо мав
накрадене — побіг ховати,
а красти, хто ще не накрав.

Почула й пані, що ся стало, —
не вийшла навіть, — ми самі
відтяли го, внесли у сіни
і положили на столі.

Моя ж Оришка як почула,
що пана вже нема, вікном —
покій був замкнений — гульнула
і, мов скажена, вділ селом

домів побігла, мовби гнав хто
за нею, — вилізла на під
і там просиділа до ночі…
От так-то пасмо наших бід

урвалося. Ніхто за паном,
за катом людським, не жалів.
Мене ні про що не питали,
і я нічого не повів…"

Замовк старий. Стояли люди,
мов хмара давніх, вічних бід
овіяла їх душу сумом.
"Ну, що ж, сусіди, осудіть!"

І враз сказали всі сусіди:
"Сам бог, як бачим, тя простив,
то й людська совість тя прощає".
Розкішний усміх прояснив

лице старого. Як зірниця
заходить тихо над Ділом,
так тихо, радісно, спокійно
заснув убійця вічним сном.

ОСІННІЙ ВІТРЕ, ЩО МОГУЧИМ СТОНОМ...

Осінній вітре, що могучим стоном
Над лісом стогнеш, мов над сином мати,
Що хмари люто гониш небосклоном,
Мов хочеш зиму, сон і смерть прогнати —

Що у щілинах диким виєш тоном
І рвеш солому із сільської хати,
Зів'яле листя гоном перегоном
По полю котиш, — вітре мій крилатий!

Я довго, пильно слухав стону твого
І знаю, чом так стогнеш ти і плачеш:
Тобі жаль сонця, цвіту, дня літнього!

О вітре, брате! Як мене побачиш
Старим, зів'ялим, чи й по мні заплачеш,
Чи гнівно слід буття завієш мого?..
1882

ЯК ДВОЄ ЛЮБЛЯТЬСЯ, А ЖДУТЬ...

Як двоє любляться, а ждуть
Розлуки хоч би на часок,
То одно одному дають
На пам'ять незабудь-цвіток.

Я теж люблю. Палка, важка,
Нерадісна моя любов;
Вона, мов слабість десь яка,
Ввійшла мені вже в кість і кров.

Та хоч би й нині жизнь моя
Попала в жертву ворогам,
Тому, кого кохаю я,
Я незабудьки не подам.

Забудь мене, народе мій,
Коли щасливий і міцний,
До праці станеш на свій лан
І в своїй хаті будеш пан;

Коли не буде між тобою
Ані голодних, ні трудних,
Ані обійдених судьбою,
Ні слуг, ані панів бутних;

Коли у всіх твоїх дітий
Чуття та мислі розцвітуть,
Ти станеш чистий, мов святий,
Тоді про мене ти забудь.
Написано в р.1883.

СМЕРТЕЛЬНО РАНЕНИЙ

Спинили кров. Пощо спиняти?
Нехай тече та клекотить,
Як та криниця! Час вмирати,
Бо страшно, тяжко в світі жить.
Ох, як болить! Та се лиш хвилю.
Вже полекша, знать, настає…
Великий пан прийде, похилю
Остатній раз чоло своє
Під сильною його рукою
Й війду у царство супокою.

Що там за гомін? Надо мною
Лавиною він кам'яною
Гримить, мов чорная гора.
Що то за крик? Ах, знаю, знаю!
Виразно, ясно споминаю:
Се та сподівана пора!
Там вулицями стугонить
Ріка народу і валить
Тиранський трон! Гармати грають,
Реве пожежа, кровця рине,
А люди вереск підіймають,
Страх їм замовкнуть не дає.
То революція, єдине,
Коханеє дитя моє.

Га, де я? Чом я не між ними,
Не між борцями молодими,
Не в вирі лютої війни?
О боже! Трони і тирани
Втонуть у крові, а вони
Сказать готові:"Де ж був ти?
Чому не бився разом з нами
Проти неволі й темноти?"
Я ж довго, тяжко працював
І слушного часу все ждав, —
Де ж я тепер? Куди попав?

Понурі стіни і склепіння
Злорадо пнуться наді мною,
Мов вороги, — бліде проміння
Ледве тісненькою шпарою
Знадвору ллється. Прояснилось…
На мні, довкола мене кров…
Не можу встати… Чи то снилось,
Що в пропасть впав я стімголов?

Немов потовчене все тіло…
А там… а там кипить десь діло,
Що час його тепер прийшов.

Година тому — я дав знак
До лютого, страшного бою.
Я сильний був, здоров… О, як
Бажав я кинуться стрілою…
Хоч наложити головою,
Аби лиш ворога зламать!
І впав я в першому ряду.
Куди піду, туди піду, —
Чи буде хто про мене знать,
Чи ні, байдуже се мені.
Зробив я те, що міг зробити;
Чи добре — не мені судити,
А те, що жде по кінчині,
Ось-ось ввижається, немов у сні.
Написано 1883 р., докінчено д[ня] 15 вересня 1914.

НЕ СХИЛЯЙ СВОЄ ЛИЧКО ПРЕКРАСНЕ…

Не схиляй своє личко прекрасне,
Не затулюй повіками віч,
Із котрих то мигоче, то гасне
Промінь світла в життя мого ніч.

Дай мені ссать з жагою голодного
Теє райське проміння живе,
Що з таємних глибин благородного,
Непорочного серця пливе!

Щоб, тебе над життя я кохаючи,
Так добро теж і правду кохав,

Про твоє ущасливлення дбаючи,
Я й про бідних, покривджених дбав.

Ти будь іскрою в мні громовинною,
Що і в мертвому збуджує рух,
Будь вітхнення струєю невпинною,
Що рве вгору і серце, і дух.

Хай у серденьку віру в будущеє
Відновлять твої ніжні слова,
Відновлять пісень джерло цілющеє,
Що зморозила жизні зима.

Розігнавши всі сумніви й муку,
Ти цілим мене мужем зроби,
Щоб з тобою я жив рука в руку
Для добра, для людей, для борби.
Написано в Станіславові в вересні 1883

Я ЗАБУВ

Я й забув, що то осінь холодна,
Я й забув, що то смерті пора,
Я й забув, що ти кров благородна,
Що між нами безодня стара,
Що між нами народнії сльози,
Що любиться нам зовсім не слід;
Я й забув, що столітні погрози
Відлучили від мого твій рід.

Я забув — ні, я думав, безумний,
Що засипана прірва стара,
Заповнили її трупи й трумни…
Отже ж ні! Ще, мабуть, не пора!

О, забув я про тин той спижевий,
Що між нами границею став,
І тебе я, мій цвіте рожевий,
Як лиш міг, як умів, покохав!

Я й забув, що вже квіти пов'яли
І ні з чого віночка плести,
Що вони й не мені розцвітали, —
Я забув, і тяжкую нести
Доведесь мені кару за теє!
Я забув, моя біла лілеє,
Що моєю не можеш назватися ти, —
Я забувся, прости!
Написано д[ня] 10 падолиста 1883 р.

ОСТОРОГА

Ей, не люби мене, дівчино!
Як хочеш любощів речистих,
Як хочеш розкоші й огнистих
Присяг, заклять і зітхань много,
Щоб нерви мліли, дух спирало,
Кров билась бурно, безупинно
І серце в груді завмирало, —
Коли бажаєш всього того,
То не люби мене, дівчино!

Ей, не люби мене, дівчино,
Як хочеш жити в супокою,
Плідне мов древо над рікою,
Діток коханих годувати,
Синів давати в школу, в люде,
Дочкам готовить нишком віно,
На власну путь благословляти, —

Зо мною, хто зна, чи те буде,
Тож не люби мене, дівчино!

Бо я борець, моя рибчино!
Бо я робітник твердорукий,
Мене труди ждуть, бої й муки,
Мене ждуть бурі громовії,
Що, може, й розіб'ють судно те,
В котрім ми попливем, дитино!
Як зможеш ти тягти весло те
І не злякають бурі тії,
Тоді люби мене, дівчино!
Написано 10 падолиста 1883 р., досі не друковано.

АПОСТРОФА

Квітко осінняя,
Квітко бліда!
Вже пора змінная,
Сльоти, біда,
Ранки з морозами,
Млистії дні, —
Вмитая сльозами
Зв'янеш на пні.

Ох, не розвивши ще
Сил весь засіб
І не наживши ще,
Ляжеш у гріб.

Квітко осінняя,
Що се тобі,
Що не розвилась ти
В раншій добі?

Чи доля лютая,
Мачуха, знай,
Не привела тебе
В легітний май?
Чи з милосердя
Далась ти на глум,
Щоб потішати наш
Осінній сум?
Написано д[ня] 11 падолиста 1883, досі не друковано.

ПЕРСПЕКТИВА

Квітко осінняя,
Бита сльотою, —
Чом так тяжкий мені
Жаль за тобою?
Стрівши мельком тебе
На своїй пути,
Чом же не можу я
Тебе забути?
Чом в самоті мені,
В хвилях задуми,
Чуються ті грізні
Бурі та шуми,
Плеще холодний дощ,
Вітри ревуть,
Що тебе до землі
Топчуть і гнуть?
Чом у самітньому
Важкому сні
Бачиться твій сумний
Образ мені?
І те лице бліде,
Зблідле від горя,
Й око глибоке те,

Мов бездна моря;
Руки дитячії
З труду обвисли
І на чолі блідім
Ясний знак мисли;
Ніжні уста, любих
Слів джерело,
Шо з них нарікання
Ще не плило?
Світла і чистая,
З нічної темені
Чом так жалібно ти
Глядиш в лице мені?
Чом твоє тихеє,
Добреє око
Так проника мені
В душу глибоко?
І пробира мене
Трепет таємний,
Але втиша мене
Голос неземний:
"Ні, друже, ні, не нам
Снить про жизнь любу,
Буря осіння нам
Гра — не до шлюбу.
Рада б життя прожить,
Друже, при тобі,
Та вже зима біжить,
Що, може, нас зложить
В спільному гробі".
Написано д[ня] 14 падолиста 1883 р. досі не друковано.

ЗВІРЯЧИЙ ПАРЛАМЕНТ

(Уривок політичної байки)

Надоїло самовладно Львові панувати
Довелося volens nolens [1] конституц'ю дати.
Радість у звірячім царстві. "От тепер нам гарно!
Бо хоч будуть брати й драти, то парламентарно".

От розписано вибори. Ну, се кождий знає,
Як то при таких виборах у звірів буває.
Вівці, що найбільшу в краю представляли масу,
Вибрали Вовків послами, що прибігли "з лясу".
А лиш трьох зі свого роду. Посумніли Вівці:
"От, бач, штука! Конституц'я із Вовками в спілці!"

От зійшлись посли звірячі на сеймове віче, —
Лис Микита був маршалком, Носоріг був віце,
А від Льва Медвідь Заліський мав верховну владу.
Лис Микита, вклонившися, отворив нараду:

"Чесне собраніє!
Дуже я рад,
Що де не гляну я, —
Згода та лад.

Мов на прагнущії
Діти краси
Впали цілющії
Краплі роси,
Так і в суспільності
В нашій землі
Сімена спільності
Й згоди зійшли.
Вороги знатнії
Предовгий час
Сіяли братнії
Розлади в нас,
Визивали розличнії

Мари грізні,
Систематичнії
Плели брехні,
Щоб молодечую
Згоду зірвать,
Масу овечую
Підбунтувать,
Щоб плем'я вовчеє
Слабло само,
Всіх в якнайдовшеє
Впрягти ярмо.

Та міць господняя
Розбила їх,
Підлість б[ез]одняя
Сповзла, мов сніг.
В щирім довірії
Вівці к братам
В обійми сірії
Верглись Вовкам.
Раді традиції
Давні держать,
В вовчій опіці і
Жить, і вмирать.
Раді повинності
Давні нести
Без супротивності
Й хитрої мсти".
Написано д[ня] 15 вересня 1883, досі не друковано.

НЕ БЕЗ АЛЕ

Гарна дівчино, ти, цвіте розвитий,
Глянуть на тебе — значить полюбити,

Глянуть в ті очі, як море без дна,
Вчути той голос, дзвінкий, як струна,

Вчути той тихий сміх,
Сумом повитий, —
Як же тебе би міг
Хто не любити?

Гарна дівчино, блідавая зірко,
Думать про тебе і сумно, і гірко.
Написано д[ня] 16 марта1884 р., досі не друковано.

ПЕРША ВЧИТЕЛЬКА

Говорить вість, що перша в раю Єва
Згрішила пізнанням добра і зла,
Вкусивши плід з заказаного древа,
І плоду того мужеві дала.

Хто хоче, може вірить тому,
Та тут же й заковика немала,
Що в доброму порівно, як і в злому,
Жона для мужа вчителька була.
Написано д[ня] 10 вересня 1884, досі не друковано.

ПІДГІР'Я ВЗИМІ

"Підгір'я, любов ненаглядна моя!
Ось ти, пеленою сніжною
Покрите, неначе красавиці труп,
Без духу лежиш предо мною.

Туманом покрилося небо важким,
Туманом насупились гори,

І річка під снігом замерла, і ліс
Шумні позабув розговори.

Морозом тріскучим зціпило тебе.
У кригу важку окувало,
У сугорбах снігу заглухло село,
Життя мов і там вже не стало.

Лиш місяць блідий крізь туман прозира,
Мов лампа посмертна зіходить,
І вовк зголоднілий в яру завива
Мов п'яная плачка заводить.

Невже-таки вимерло всяке життя,
Змагання не бореться жадне
З всесильною смертю, з туманом отим,
Невже ж ти направду спиш сном гробовим,
Підгір'я моє ненаглядне?"

Так думав я, їдучи в сумрачну ніч
Невтертим ще шляхом к неблизькій ще цілі,
І форкали коні, в затвердлім снігу
Санки, мов гадюка, шипіли.

Підгірська долина, немов домовина,
Лежала, мертва, хоч широка, —
В морозі, в тумані ні крил, ні пристані
Для думки, для серця, для ока.

І, тулячись міцно в немудрий кожух,
Я думав нерадісну думу
Про край сей, про люд сей, — туман і мороз
Ще більше наводили суму.

Я думав про тьму, що в тих селах царить,
Про бідність, про голод, про муку,
Про хорих дітей, що тут сотнями мруть,
Про ту безпросвітну розпуку.

Я думав про тисячі людських п'явок,
Що кров ссуть із люду найлуччу,
Про тисячі кривд, і неправд, і оскорб,
Що рвуть і брудять його душу.

І як же тут духові, думці якій
З-під криги такої підняться?
І як же тут людським змаганням живим
У пеклі такім наклюваться?

Шипіли санки, мов гадюки, в снігу,
І форкали коні, грудками
Сніг рвавсь з-під копит їх, я мерз і туливсь.
І мучився тими думками.
Написано в грудні 1885 р.

У ТЕМНУ НІЧ Я МІСТОМ ТИХО БРИВ...

У темну ніч я містом тихо брив
І в серці ніс своє таємне горе.
Кругом життя кипіло, наче море,
І блискіт ламп мене дразнив, тіснив.

Кай мене шугали швидкії тіні
В театр, на бал, у клуб, в шинок, домів,
Фіакри гуркотали по камінні,
А в далі дзвін понуро щось гримів.

Втім тінь одна шугнула поуз мене:
Вся в чорнім, тихо, звільна йшла вона.
Зирнула — і з душі з самого дна
Знов піднялось все горе утаєне.

Лиш раз зирнула, і крізь пітьму ночі
Той погляд вбився в грудь мою, мов ніж.
О, щоб були мої осліпли очі,
Було б в душі ясніш і спокійніш!

МОЇЙ ДРУЖИНІ

Спасибі тобі, моє сонечко,
За промінчик твій — щире словечко!
Як промінчика не здобуть притьмом,
Слова щирого не купить сріблом.

В сльоту зимнюю, в днину млистую
Я дорогою йду тернистою;
Кого я любив, ті забулися,
А з ким я дружив — відвернулися.

Відвернулися та й цураються,
З труду мойого посміхаються,
В порох топчуть те, що мені святе, —
А недоля й тьма все росте й росте.

Важко дерево з корнем вирвати,
Друга давнього з серця вигнати.
Важко в пітьмі йти, ще й грязюкою,
Де брехня сичить вкруг гадюкою.

Та як радісно серед трудного
Шляху темного і безлюдного

Вгледіть — світиться десь оконечко!..
Так у горі нам — щире словечко.

То ж за дар малий, а безцінний твій,
Що, мов цвіт, скрасив шлях осінній мій,
За той усміх твій не вдослід журбі
Спасибі тобі! Спасибі тобі!
Написано д[ня] 27 січня 1887 р., досі не друковано.

НЕЯСНА ДЛЯ ВАС ЦЯ ЛЕГЕНДА...

Неясна для вас ця легенда
І чудно читати її?
Не личить стара реверенда
На хлопськії плечі мої.

Що ж, пані, ті вірші неясні —
То власная повість моя:
Мої розчарування власні
І лютая мука-змія.

Колись за невласні провини
Цурались мене і кляли, —
Мов Каїн отой по пустини,
Блудив я по рідній земли.

Докори зносив я і труди
І, хоч їх тягар мя ломив,
Я привидом, з власної груди
Розснованим, душу кормив.

Я з власного серця і крові
Творив собі радісний світ,

Щоб скарб весь своєї любові
У нім помістити як слід.

А нині, коли я вертаю
З словами любві до братів,
Чи ж "щирі" сліпці не пускають
На мене затроєних стріл?

Важка моя пісня, о пані,
Бо важко на серці мені:
Мов човен під ніч відірвавсь
від пристані,

Хитають ним хвилі, шаругою гнані,
На небі ні зірки, внизу ж у отхлані
Таємні мигочуть огні.
28/3 1889

НІ, ВДУРІТИ ДОВЕДЕТЬСЯ...

Ні, вдуріти доведеться,
роком кождий миг стається,
дні повзуть важкі, німі
із неволі у тюрмі.
Діла, праці, хоч би злуди,
щоб не ритись в власній груди,
щоб забуть невольний стан,
не ятрити давніх ран.
Чарівнице злотокрила,
пісне ніжна, пісне мила,
ти візьми мя, не лиши,
в край чудовий занеси!
В край чудовий, в край казочний,
де бездонний, непорочний

сяє і сміємось блакіт,
в чистий, ясний, кращий світ.
Під блакітом тим іскристим
ллємось життя ключем пречистим,
в жилах кров кипуча гра,
сила груди розпира.
Бог з сівнею полем ходить,
в краю розум верховодить,
дух геройський підліта,
а царює красота.
А хоч грає зло, мов тучі,
пасті розніме гадючі,
то найдесь герой як стій,
що за край постоїть свій.
Всяке зле чи добре діло,
хоч як скрито б не сиділо,
там усе на світ зійде
і заплату ізнайде.
Хоч часом наляже горе,
кривда правду переборе,
підла зрада під кінець
царський осяга вінець,
щира вірність у кайданах
або в полі в лютих ранах —
не лякайтесь: вся біда
тільки проба і луда.
Ще в останній крайній хвили
встане правда із могили,
сильна, юна, злу на страх,
і розсипле зло на прах.
Час, простір, замки могильні
против неї всі безсильні,
бо вони є сила та,
що всім світом оберта.
Мов змія, що в хвіст кусаєсь,

з неї виплив, в ню вливаєсь
вічний сил плідних потік,
дух, природа, чоловік.
В єдності живій з собою
три могучі сили ті
подають собі чергою
з рук у руки золоті
кубки з вічно молодою
всецілющою водою.
Не опреться тій воді,
вічно юній правді щирій,
ані зрада у порфірі,
ні брехня у чорній рясі,
в медоплинних слів прикрасі,
ані військо незчисленне,
ані навіть те страшенне
смерті лезвіє студене
в казці, в казці nota bene.
27/9 1892

ПРИВИД

Холодна ніч. Спокійно, важко, звільна
На місто сніг вогкий паде й паде;
З густої тьми журба якась могильна
Вихилює лице своє бліде.

Лампи горять. Колеса світлянії
Довкола них тісняться, меркотить
Кровавий блиск. Неначе сонні мрії,
Фіакри мигають і гинуть вмить.

На тротуарах ще прохожих сила:
Циліндри, шуби, модні боа дам

І драні лахи — різнобарвна хвиля
Пливе, гуде, зіпреться тут і там.

І я в юрбі, сумний і одинокий,
Пливу безвладно, щоб від власних дум
Втекти — та, невідступний і глибокий,
У серці все несесь зо мною сум.

І наче той, що тоне і в знесиллі
Шукає гілки, корня, стебельця, —
Так я між лиць тих в пестрій люду хвилі
Шукаю щиро дружнього лиця.

І враз я здеревів і стрепенувся,
Щось горло стисло, в груді сперло дух…
Втікать бажав, та не поворухнувся,
Мов оглушив мене важкий обух.

То не обух! То йшла передо мною
Висока постать, пряма та струнка.
Оглянулась, хитнула головою,
Моргнула на прохожого панка.

Оглянулась ще раз. Великі очі,
Глибокі, темні, мов та чорна ніч,
Зустрілись з моїми й в бездонній ночі
Пропали. Двоє їх спішило пріч.

А я стояв мов стовп. Юрба юрбою
Мене тручала, штовхала раз в раз,
Та я не чув ні холоду, ні болю,
Мов огник свідомості в мізку згас.

"Вона!" — Із уст одно те слово присло,
Та в нім була магічна міць страшна!
Мов камінь млиновий, за шию тисло
Мене одно се словечко: "Вона!"

Вона, ся гарна квітка "сон царівни",
Котрої розцвітом втішався я,
Котрої запах був такий чарівний,
Що й досі п'яна ним душа моя!

Вона, котрій я все бажав віддати,
Весь скарб душі, всі думи, всі чуття,
Котрої слід я рад був цілувати,
В котрій вбачав красу і ціль буття!

Та, що мене одніським словом своїм
Могла героєм, генієм зробить,
Обдарувать надією й спокоєм,
Заставить все найвищеє любить, —

Та, що в руці від раю ключ держала,
Вона його закинула в багно
І чарівного слова не сказала...
Чи хоч в душі гризе її воно?

Не словом — рухом, поглядом холодним
Мене зіпхнула в темний рів без дна.
Лечу!.. Валюсь! Та там внизу, в безодни,
Хто се пропащий, стоптаний? Вона!

Стій, привиде! Скажи, яка неволя
Тебе зіпхнула з радісних вершин?
Хто смів красу й пишноту сього поля
Втоптать в болото і з яких причин?

Чи голод, холод і сирітства сльози,
Чи та жага, що серце рве й скребе,
Що хилить волю, мов та буря лози,
На сей торг ганьби випхнула тебе?

Постій! Постій! Я вмію се відчути.
Моя любов не згасла, ще горить,
Зуміє райський ключ із дна добути,
Зуміє рай запертий створить.

Не чує? Щезла з ним у пітьмі ночі,
Лиш вид її прошиб мене, як ніж.
О, щоб були мої осліпли очі,
Було б в душі ясніш і спокійніш!
Відень, 6 падолиста 1892 р.

ТРИ ДОЛІ

З таємної безодні небуття
Маленьку іскорку, людськую душу
Покликано до земного життя,
На земні радощі, на земную катушу.

Вона летить, мов зірка тая,
Що з неба в безмір улітає, —
Та ось спинилась на момент;
В півшляху три богині-Долі
Її стрічають, щоб по волі
Їй на дорогу дать презент.

І мовила одна: "Душе щаслива,
Даю тобі талант яркий,
Будь сильна ти, і ясна, і мислива,
Твій ум живий, твій зір палкий!"

А друга мовила: "Від мене
Прийми багатий скарб чуття,
Бажання правди нестружденe,
Бажання вільного життя.

Фантазія твоя хай буде многоплодна,
А в серці твоїм хай горить
Огнем могутнім гордість благородна,
Перед ніким чола щоб не корить".

Та третя, злобная старуха,
Всміхаючись на ті слова,
На душу своїм духом хуха
І ось що скиглить, мов сова:

"Ай-ай, розщедрились сестриці!
Ось цяцю винайшли яку!
Добра повніські рукавиці
На неї сиплють без ліку.

Та що се, ви якогось Данта, Гете
Чи Шеллі з неї хочете зробить?
Ну, любоньки, без мене ви не втнете,
Мені ж героїв тих по вуха вже досить!

Чекайте ж, я даруночок їй дам
Такий, що ваші пишні дари
Їй будуть не коштовний крам,
А гірш тяжкої муки й кари.

Іди ж собі, душе, у свою путь, —
Що терням встелена тобі, не розмарином!
А чим тобі на світі буть?
Будь русином і хлопським сином!

Талант твій буде рвать тебе
Між люди, в вир життя могучий,
В великих діл і намірів ігрисько,
Та вродження й мій присуд неминучий
Тебе по пояс загребе
В багно грузьке, в клопотів муравлисько.

Той зарід сили, що іскриться в тобі, —
Ні, ти не розів'єш його як слід.
Без вправ, без змагань, наче в гробі,
Його задушить твій нездарний рід.

Твій ум хоч буде вічно рватьсяся
До світла, правди і добра,
Та ввік не здужає добраться
До тої течії, котра
Його б запліднила на зріст,
Йому дала би власний зміст,
Ярку створила б індивідуальність,
Дала би форм, думок оригінальність.

Се не для тебе, синку мій!
Ти будеш за чужим слідом все гнаться,
Із помилок чужих нічого не навчаться
І повторять зади по указці чужій.

Твоє чуття тобі за пекло стане,
Його топтатимуть усі,
Аж сміття з скарбу зробиться погане,
Аж зависть розростесь, любов зав'яне,
Гірка отрута лишиться в душі.

Бажати будеш правди дуже,
Та з помилки у помилку блукать, —

Ніхто тебе не витягне з калюжі,
Хіба лиш божа благодать".
Написано д[ня] 27 мая 1895 р., досі не друковано.

МОЇЙ НЕ МОЇЙ

Поклін тобі, моя зів'яла квітко,
Моя розкішна, невідступна мріє,
Останній се поклін!
Хоч у життю стрічав тебе я рідко,
Та все ж мені той спогад серце гріє,
Хоч як болючий він.

Тим, що мене ти к собі не пустила,
В моїх ти грудях зглушила і вгасила
Любовний дикий шал,
Тим ти в душі, сумній і одинокій,
Навік вписала ясний і високий
Жіночий ідеал.

І нині, хоч нас ділять доли й гори,
Коли на душу ляжуть злії змори,
Тебе шука душа,
І до твоєї груді припадає,
У стіп твоїх весь свій тягар скидає,
І голос твій весь плач її втиша.

А як коли у сні тебе побачу,
То, бачится, всю злість і гіркість трачу
І викидаю, мов гадюк тих звій;
Весь день мов щось святе в душі лелію,
Хоч не любов, не віру, не надію,
А чистий, ясний образ твій.
(1898)

МІЙОВІ ЕЛЕГІЇ

I

Весно, ти мучиш мене! Розсипаєшся сонця промінням,
Леготом теплим пестиш, в сині простори маниш!
Хмари вовнисті, немов ті клубочки, шпурляєш по небу
І, мов шовкові нитки, дощ із них теплий снуєш.
Сірую грудку з землі ти підкинеш під небо блакитне,
І в жайворонкову трель грудка розсиплеться вмить.
Ти журавлиним ключем навертаєш нестерпную тугу,
Мрії про вольний простір, щастя далеке моє.
Ти лебединим крилом кришталевії хвилі скородиш —
Чую їх плеск аж у сні на лазуровій ріці.
Бачу, як чайкою ти колихаєшся над глибиною,
Як над широким Дністром гнешся лозою к воді.
Весно, ти мучиш мене! Міліонами кольорів, тонів,
Ліній і творів кричиш: воля, і рух, і життя!
І, мов безсильне стебло в бистрину ту, ти рвеш мою душу,
В серці зів'ялім, черствім будиш нові почуття.
Будиш бажання, яким не сповнитись; освітлюєш пустку;
Ніжно гойдаєш в гілках осамотіле гніздо;
Пильно схиливши лице, роздуваєш погасле огнище;
Свистом від гаю зовеш, наче мій друг молодий.
Ні, не мені вже гулять по тім гаю, мій друже-соколе!
Ні, не мені вже зайцем в зелень пахучу нирять!
Серце тріпочеться ще, і у груді кров б'ється живіше,
Та напосіли літа, давить життя тягота.
Мрії безумні, немов той табун, вигравають по полю,
Гриви на вітер, і ржуть, дзвінко копитами б'ють.
Ах, та се мрії, чуття легкокрилі, барвистії діти,
Але тверда їх рука в поводах цупко держить.
Хвилька — і ляск батога, і жорстоке, понуре "ніколи"...
Праця! І чар весь мине. Весно, ти мучиш мене!

II

Бачив рисунок я десь — і забув уже, де його бачив,
Чий то рисунок був — Бекліна чи Мейсоньє.
Мушля перлова — то віз, а метеликів чвірка — то супряг,
Два аморети малі — то два погоничі їм.
Пурпуром, золотом і ізмарагдом, сапфіром набитий,
Стелиться геть у безмір круто веселчаний шлях.
Поле внизу, непривітна стерня, тогорічне будяччя,
Пара худих шкапенят тягне, зігнувшися, плуг.
За плугом, згорблений теж і спотілий, орач поступає,
Тисне чепіги грудьми, істиком скибу труча.
Та вже спинили його аморети, вже тягнуть за поли,
Просять і тягнуть, манять в поїзд перловий сідать.
З острахом бідний орач позира на незорану ниву,
На коненята свої, на мозолі на руках.
Але нога вже сама піднялась і не слуха розсудка,
Так і здається — тремтить в поїзд перловий ступить.
Весно, се твій екіпаж! І твоя се вина, коли серце
Ще раз розсудок злама, ще раз зо шляху збіжить.
Так усміхаєсь йому променястий той полет Ікарів,
Навіть Ікара судьба не налякає його.

III

Ні, аморети, мені за погоничів ви вже нездалі:
Надто ви, хлопці, палкі, надто в їзді нетривкі.
Надто бурливі у вас поривання: раз блисків, пожежі,
А за хвилину вам бур, громів і трусу давай.
Надто, голубчики, ви патетичні, засліплені трохи
В своєму власному "я". Се не до ладу мені.
Я вже старий мореплав, як смакують ті громи і бурі,
Знаю докладно! Нехай робить собі їх Зевес!
Досвідний нурок із мене: що в власному "я" там таїться
На болотистому дні — знаю, голубчики, й се!

Черепи стовчених мрій, кістяки неоправданих планів,
Зломки дрібних пожадань, трупи обманних надій.
Ах, а крім того, гидкі слимаки самолюбства, медузи
Завісті, хроби гризот, кефалоподи підлот.
Ні, аморети, не вас за погоничів взять я бажаю:
Сонце, погоду люблю, ясність і радісний сміх.
Хай уже лучче дідусь, сміхотворець отой бородатий,
Супряг летючий жене, золотосяйний гумор.
Нам ні пощо поспішать — не втече від нас чорна могила;
Нам нікого проклинать, нам нікому докорять.
Пристрасті в нас уляглись, скороспілки ілюзій обпали,
З ран, що життя завдало, ще хіба шрами болять.
Та з життьової борні ми не вийшли каліками: серце
Не відучилось любить, іскри не згасли в очах.
Нумо ж, дідусю! Хапай за ті поводи, з променю ткані,
На романтичнім візку в край реалізму майнем!
Сонцем маєвим нехай наше слово заблисне, заграє,
Жаль наш маєвим дощем хай на лани капотить.
Наша любов, мов маєва погода, хай гріє-голубить,
Гнів наш хай буде мов грім, що лиш міазми вбива,
Але ненависть гонім і зневіру далеко від себе!
Біль наш і сумнів на сміх, слізьми облитий, змінім.

В АЛЬБОМ П[А]НІ О.М.

У безсонну ніченьку,
Де сум — твій товариш,
Скільки передумаєш,
Скільки перемариш!

Всі прожиті радощі,
Всі пробуті муки
Йдуть, мов тіні тихії,
Держачись за руки.

Йдуть, сміючись, плачучи —
Не о власних силах, —
Мрія-бо тужливая
Їх несе на крилах.

Та мені в борбі важкій
З темними думками
Навіть у країну мрій
Шлях заріс тернами.
Криворівня, дня 24 серпня 1902.

ХОДИТЬ ТУГА ПО ГОЛІЙ ГОРІ...

Ходить туга по голій горі,
Як туман по долині,
Сіє мрії й бажання свої
По широкій пустині.

Розлітайтеся, мрії мої,
Будякове насіння,
А де стрінете серце живе,
Запускайте коріння!

Запускайте коріння ціпке
Аж у серце до грунту,
Проти плісені, сну, мертвоти
Кличте духа до бунту.

СІЙТЕ БІЛЬШ

I

Посіяли трішки — та й страшно:
Чи зійде?..чи ще присівати?

Та сійте ж! — минає посуха —
Не дурно ж тим хмарам снувати…
Не дурно ж так дощиком пахне…
Он хмара згущається чорна,
Край неба весь скоро обгорне..,
От блискавка блисне і грім як не трахне!
Не дурно ж так дощиком пахне!

***

Та хай би ж ся хмара і дурно пройде,
Нова після неї сильніша прийде:
Не дурно ж по небу тим хмарам снувати…
Не бійтесь, не бійтесь іще присівати!

II

Ой, як мало, як мало проснулось!
Хай би море скоріш сколихнулось!
Якби зміг да Перуном я зараз же стати,
В одну мить зміг життя б розбудить!
Якби зміг в свої руки всю силу зібрати,
Що в вас сонною й досі лежить —
Одна мить… Я б примусив вас жить!

ПАТРІОТ

Усе я бистро виджу,
Все оплюю, все збриджу,
Все сквашу, все розстрою,
Всіх гіркістю напою.

Де треба, влізу в душу,
Де схочу, честь нарушу,

На кождого подвір'я
Посію недовір'я,

На кождого підсіння
Положу підозріння —
І все те, все буквально,
Я вчиню так формально,

Спокійно, і прилично,
І вповні методично,
Що все уйду скандалу,
Не нюхну криміналу.

А хто би мав охоту
Назвать мою роботу
Яким поганим словом,
Я судом гоноровим

Йому прикручу роги
І чистий, без тривоги,
Неначе пес за плотом,
Все буду патріотом.
Писано 1906 р.

ЗОНІ ЮЗИЧИНСЬКІЙ

Не мовчи, коли, гордо пишаючись,
Велегласно брехня гомонить,
Коли, горем чужим утішаючись,
Зависть, наче оса та, бринить,
І сичить клевета, мов гадюка в корчи, —

Не мовчи!

Говори, коли серце твоє підіймається
Нетерплячкою правди й добра,
Говори, хай слів твоїх розумних жахається
Слямазарність, бездарність стара,
Хоч би ушам глухим, до німої гори, —

Говори!
Написано 3 лютого 1916 р.

ЧОМУ НЕ СМІЄШСЯ НІКОЛИ?...

Чому не смієшся ніколи?
Чи в твойому серці зима,
І горе зморозило душу,
Що сміху у горлі нема?

Чому не смієшся ніколи?
Чи, може, лежить який гріх
Великий на твоїм сумлінні
І здавлює радісний сміх?

Лежить якийсь смуток таємний
На твоїм чудовім чолі,
І усміх твій — наче під осінь
Всміхається сонце у млі.

ОТСЕЙ МАЛЕНЬКИЙ ІНСТРУМЕНТ...

Отсей маленький інструмент,
Холодний та блискучий…
Один кивок… один момент…
І крові ключ кипучий…

Легенький крик… безсильний шепт,
А там — поклін покірний, —
Отсе весь лік, отсе рецепт
На весь мій. біль безмірний.

В отсей маленький інструмент
Кладу маленьку кулю
І замість любки на момент
Його до серця тулю.

Один кивок… легенький гук,
Неначе свічка здута,
І він з моїх упаде рук,
І з мене спадуть пута.

Один момент — хіба ж се гріх?
І пощо так страждати?
Марний комар, пустий горіх,
Та й пощо заважати?

Ядро завмерло — геть марну,
Порожнюю лушпину!
Один кивок! За мить одну
Навіки я спочину.

ТАК, ТИ ОДНА МОЯ ПРАВДИВАЯ ЛЮБОВ...

Так, ти одна моя правдивая любов,
Та, що не суджено в житті їй вдовольниться;

Ти найтайніший порив той, що бурить кров,
Підносить грудь, та ба — ніколи не сповниться.

Ти той найкращий спів, що в час вітхнення сниться,
Та ще ніколи слів для себе не знайшов;

Ти славний подвиг той, що я б на нього йшов,
Коб віра сильная й могучая десниця.

Як згублену любов, несповнене бажання,
Невиспіваний спів, геройське поривання,

Як все найвищеє, чим душу я кормлю,
Як той огонь, що враз і гріє й пожирає,

Як смерть, що забива й від мук ослобоняє,-
Отак, красавице, і я тебе люблю.

ХОЧ ТИ НЕ БУДЕШ ЦВІТКОЮ ЦВІСТИ...

Хоч ти не будеш цвіткою цвісти,
Левкоєю пахучо-золотою,
Хоч ти пішла серед юрби плисти
У океан щоденщини й застою,

То все ж для мене ясна, чиста ти,
Не перестанеш буть мені святою,
Як цвіт, що стужі не зазнав ні спеки,
Як ідеал все ясний — бо далекий.

Я понесу тебе в душі на дні
Облиту чаром свіжості й любові,
Твою красу я переллю в пісні,
Огонь очей в дзвінкії хвилі мови,

Коралі уст у ритми голосні…
Мов золотая мушка, в бурштиновий

Хрусталь залита, в нім віки триває,
Цвістимеш ти,— покіль мій спів лунає.

EX NIHILO [2]

(Монолог атеїста)

I

Нема, нема вже господа на небі!
Немає творця, ані самодержця,
Нема того, що всемогучим словом
Усе з нічого вивів! Наче тінь
Велика, залягав він світ цілий,
Тьмив мозги людські сотні тисяч літ.
Стискав серця залізними кліщами
Тривоги, шарпав душі, кров хлептав
І теплу пару різаного тіла
Хапав в неситі ніздрі! Мов опир,
На груді людськості чапів той привид
І висисав її найліпші соки.
А нині щез він! Сонце! Сонце! Світло!
Нема його! Свобода! Я, черв’як,
Я, незапримітний атом в природі,
Я вбив його, розпанахав, розвіяв!
Я стрілами думок могучих, ясних
Наскрізь прошиб його і повалив
Додолу, мов Давид той Голіафа.
Мечем знання і досвіду людського
Я голову його відсік. Моя побіда!
Його нема і не було ніколи!
Я пхнув його у те ніщо безмірне,
З котрого повороту вже немає!
Ох, кілько труду, горя і терпіння
Се діло стоїло! Якраз сьогодні

Минає двадцять літ, як я, вернувши
Із довгих подорожей по чужині,
Із довгих студій, з’їздивши Європу,
Пізнавши наймудріших, найвченіших
Людей, які жили лиш в тім часі,
Зібравши мудрість всіх віків минулих,
Що зложена в старих книжках, узявсь
За сеє діло. Двадцять літ над ним
Сидів я. Мов закоханий коханці,
Йому я віддавав найкращі хвилі
Життя, всі пориви душі, моменти,
Коли з джерел таємних в нашім серці
Підноситься чуття могучий прилив,
А в мозгу дум широких і блискучих
Цілі рої снуються. Все те я
У розумовій кузні невтомимо
Варив і перековував, острив
І шліфував, і кров’ю серця свого,
Слізьми гіркими гартував, і тут,
В сю книгу, все складав, у сю велику
Зброївню духу людського. Вона
Мій скарб єдиний і моя заслуга,
Моя Америка, що я відкрив,
Завоював і закріпив навіки
Для всеї людськості. Яка дрібна,
Нужденна і кровава та нова
Земля іспанська супроти моєї!
Чим ті великі скарби Монтесуми
І золоті комори перуанські
Супроти тих перел неоціненних,
Супроти того світла і свободи,
Що зложені так щедро в моїй книзі!
Ті скарби зслизли, наче дим, лиш крові
Потоки полилися задля них,
І горе безконечним ланцюгом

За ними тягнеться; мій скарб дає
Всім волю та нове життя. Сей світ,
Де досі ми жили мов гості, наче
Убогі сироти, що батько з дому
Прогнав в чужину, — світ отсей віднині
Робиться наш, і ми його панами!
Не поза ним, в нім наша вітчина!
Не поза ним, а в ньому вічні ми.
Не поза ним, а в ньому треба нам
Устроювать собі життя і щастя.
Все інше — байки, дим, мана і сон,
Сон дітської уяви…
Як же бідні,
Нужденні ті казки жидівські, що нам
Накинено як догми, що відмалку
Кормлять нас ними, силою вбивають
Їх в мозок наш і видають за верх
Премудрості, за відкриття самого —
Самого бога! Як же бідні, глупі
Дитинячі казки, зовсім під пару
Тим, що у нас старі баби говорять!
Світ ще не має шести тисяч літ,
Сотворений одного тижня! Люди
Були розумні зразу і святі,
Невинні і безсмертні! Земний рай
Був їх житлом. Змія звела їх. Бог
За несуразну, дітську провину
Прогнав їх з раю і прокляв навіки
Їх і весь рід їх, помрачив їх розум
І серце попсував, а потім, потім
За штири тисячі років послав
Їм свого сина — і пощо? щоб той
З рук тих самих людей приняв страшну,
Ганебну смерть, і тим, що би повинно
Ще більший гнів, ще тяжчає прокляття

На рід весь людський навести, тим він
Мав божий гнів переблагать за те,
Що яблуко Адам у раю з’їв!
Безглузда казка й не забавна навіть,
Бо з неї кров’ю пахне, безсердечним
Гнівом, заїлістю сліпою.
Бог, —
Говорять наші вчителі премудрі, —
І найсвятіший, наймудріший дух,
І милосердний враз, і справедливий,
І добрий, і страшний, отець і кат.
Він любить всіх людей немов дітей,
Він знає всяке серце, всяку думку,
Все зна, що єсть, було і буде. Він
Держить весь світ і всякую пилинку,
І все, що діється, те діється лиш ним.
Без волі бога волос з голови
Не спаде чоловіку! Бідні, бідні,
Нещасні люди, недодумки вбогі!
Вас сотні літ безглуздими, пустими
Словами затуманювали! Як
Ваш бог розумний, пощо ж сотворив
Дурних людей? Як добрий, пощо ж злу
Дав панувати в світі над добром
І пощо зле те сотворив? Як любить
Людей і всі їх помисли і вчинки
Наперед знає і в руках держить,
То пощо ж людям позволя грішити
І пощо за гріхи ті — незміримо
Дрібні, малозначучі і дитинні —
Ображен гірше деспота лихого
І проклина дітей на вічні віки,
Вкида в огонь пекельний, в люту муку?
Огидні, несуразнії казки!
Фантазії якихось людожерців!

А нам говорять, що се й єсть найвища
Христова правда, одинока правда,
Котра спасти нас може!
Але годі!
Пора казкам у дітській запічки!
Не бути їм вугольним каменем
Всесвітньої будови! Мов бджола та,
Дрібна та невтомима, по безмірних
Лугах минувшини і людських дум
Я двадцять літ літав і всяку ясну,
Свобідну думку краплю до краплини
Збирав. Де тільки людський смілий дух
Вривався на заказанеє поле
Релігії, де тільки бунтувалось
Гарячеє чуття проти тиранства
Містерій, церемоній, догм, де тільки
Найвища та людськая здібність-сумнів
До брам святилищ термосилась, тайно
Основи їх підкопувала, — всюди
Я вслід їх біг, любовно їх леліяв,
Мов перли многоцінні, їх збирав
В один вінок. Лукрецій і Джордано,
Сервет і Таціт, Соцін, Ціцерон
І Лукіан і многі-многі інші.
Старі й новії вільнодумці, чесні
Борці свобідної, плідної мислі,
І їх великі спільники — учені —
Відкривачі, дослідники природи —
Колумб, Копернік, Кеплер, Тіхо Браге —
Ось спільники мої, мої майстри
І вчителі!
Та я не вдовольнився
Їх світлим товариством, їх словами,
Що покріпляють духа, мов уліті
Вода погожа. Мов шпіон воєнний,

Розвідав я безстрашно і старанно
Табор ворожий, прокопавсь терпливо
Крізь ту гору туману та безглуздя,
Що звесь традиція церковна. В’ївся
В отих прославлених отців церковних —
Тертулліана, Йвана Златоуста,
Григоріїв аж трьох і Августіна,
Єроніма й Аквінського Тому.
Провчив собори їх і ритуали,
Слідив єретиків останки, з жалем
Поклонювався тіням Бардезана
Та Манеса, Пелагія та Цельза,
Своє завзяття гартував у крові
Вальденсів, альбігойців та морисків,
При стосах, на котрих горіли ясні
Зірниці думки вільної — Молей,
Джордано та Сервет і много інших.
Та й се ще все мене не вдовольнило,
І поза світ жидівсько-християнський
Я вилетів, провчив Коран турецький,
Хапав звістки про Будду, Зороастра,
Ваала і Мелькарта, Озіріса
Й Ізіду, про Конфуція і Тао
І про ті темні, дивоглядні віри
Людей півдиких, що гадюкам служать,
Медведів, риб та крокодилів чтять,
Що моляться до птахів, до каміння,
Дерев та рік, що бога свого б’ють,
Коли їм просьби не сповня. Усе те
Я прослідив, наскільки міг. Я пильно
Прислухувався повіркам людей
Освічених, що, мов недобитки
Замерклого поганства й дикості,
Осталися до наших ще часів.
І бачив я, як люди вірять в сни,

В приміти, в добрі й злії дні, у вплив
Планет і зір, у чари і закляття.
І ось се все я звів укупу, стяг
Всі докази, якими споконвіку
Змагались люди доказать собі
Існування богів, одного бога, —
І всі ті докази на прах розбив.
У сімдесят сім тез зібрав я їх,
І кожда з них, на доказах оперта,
Кінчиться окликом гордим, побідним,
Мов голос труб воєнних: N o n e s t D e u s . [3]
Та не досить, що ту святу, найвищу
І всемогучую істоту я
Зіпхнув з престолу, що й престол її
І небо все у безмір світовий
Розвіяв, — я на тім не зупинився.
Я й привид сам найвищої істоти,
Ту фікцію зловіщу та кроваву,
Що звуть Єгова, Аллах, Брама, Зевс,
Ра, Бааль, Фетиш, Бог, — я розібрав
Її по ниточці і показав,
Що не ся фікція, не жаден бог
Не сотворив з нічого чоловіка
На образ свій і на свою подобу,
Але противно, чоловік творив
Богів з нічого, все на образ свій
І на свою подобу. Чорний негр
Творив їх чорних, людоїдів бог
Був людоїдом, многоженців бог
Був многоженцем, бог злодіїв крав,
А бог філософів високі думи
І загадки видумував, робив
З людьми експерименти рахункові.
Non Deus hominem sed homo Deum
Ex nihilo creavit, [4] — в сих словах

Лежить здобуток весь моєї праці,
Науки й думки. В них Америка
Моя, і з ними перейде в потомність
Ім’я моє. За них колись потомки
Благословить будуть мене, поставлять
В ряді побідників великих, що
Помалу, крок за кроком, увільняли
Людей від споконвічних пут, від тьми
І варварства. О, щоб хоч в віщім сні
Я міг зирнуть на ті часи, коли
Се вилеліяне дитя моє,
Сей скарб душі моєї буде міг
Свобідно, ярко в сонячному світлі
Пишатися! Коли у школах діти,
На торжищах дорослі мужі явно,
Свобідно зможуть повторять те слово!
Ох, та далекий ще, мабуть, той час!
І не Мойсей я, щоб з вершка гори
Зирнути міг в обіцяную землю,
В котру веду людей, а сам ніколи
Ввійти не можу. Скорбна доля наша,
Людей, що прокладають новий шлях
Будущини, відвічні скали ломлять,
Обалюють відвічнії запори.
Вони звичайно, як Самсон той, гинуть
В момент побіди і не бачать навіть
Побіди тої. Христофор Колумб
Вертав в кайданах із Нового світу,
Котрий відкрив. Та він ще щасливіший
Сто раз від мене. Він відкрив таке,
Що міг усім невірним показати,
Чого ніяка злоба ні ненависть
Сховати не могла. А я? Моє
Відкриття — пустота, ніщо в тім місці,
Де досі всього бачили основу.

Моє відкриття — воля і простір,
Котрий заповнювати треба трудом
І дослідом століть. Моє відкриття —
Се не мета, лиш шлях, котрого краю
Не видно; не спокій для втомлених,
Але товчок могучий для міцних,
Для руху й поступу; не певність та
Лінива, що хапається одного
Й лежить на тім, неначе пес на сіні, —
А сумнів, критика і дослід правди,
І думка та, шо всеї правди нам,
Дрібним атомам, не вловить ніколи.
Написано в р. 1885.